

ФОРТУНА Т. Ю.,здобувач кафедри конституційного
та адміністративного права
(Запорізький національний університет)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.83>**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ
ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ**

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади застосування цифрових доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Вихідною проблемою визначено розрив між стрімким проникненням ІКТ у правозастосування та недостатньою розробленістю методології теорії доказів. Мета дослідження – сформулювати узгоджену рамку, що поєднує інформаційний, системний, організаційний і системно-генетичний підходи для конструювання цілісної моделі доказування з урахуванням технічної природи даних і процесуальних стандартів. Наукова новизна полягає в: концептуалізації цифрових доказів як самостійної категорії, ширшої за електронні документи; уточненні критеріїв їх якості – встановлення походження, автентичності, цілісності, допустимості, достатності і відтворюваності перевірки; окресленні стандартів інтероперабельності технічних форматів, процедур фіксації, ланцюга зберігання та прозорості алгоритмічних рішень. Методологічну основу становлять порівняльно-правовий, системний і структурно-функціональний аналіз у поєднанні з аксіологічним підходом до балансу ефективності провадження та гарантій прав людини. Результати засвідчують, що інтеграція технічних і процесуальних вимог підвищує передбачуваність та легітимність рішень, зменшує ризики процесуальних помилок, полегшує гармонізацію з правом ЄС, стимулює розвиток судової практики у справах, де джерелом доказів є цифрове середовище. Практичне значення полягає у виробленні орієнтирів для нормотворчості (уніфіковані правила верифікації та експертизи, вимоги до доступу сторін до даних), для інституційного розвитку (підготовка кадрів, інфраструктура зберігання й аудиту) і для правозастосування (методики оцінки доказів, стандарти прозорості алгоритмів). Зроблено висновок про необхідність системного оновлення теорії доказів в адміністративному праві як передумови підвищення довіри до адміністративного правосуддя в умовах цифровізації.

Ключові слова: цифрові докази; електронні докази; адміністративно-деліктне провадження; автентичність і цілісність; ланцюг зберігання; інтероперабельність; права людини.

Fortuna T. Yu. Theoretical and methodological principles of the use of digital evidence in administrative offense proceedings

The article substantiates the theoretical and methodological principles of the use of digital evidence in administrative offense proceedings. The initial problem is the gap between the rapid penetration of ICT into law enforcement and the insufficient development of the methodology of the theory of evidence. The purpose of the study is to form a coherent framework that combines information, system, organizational and system-genetic approaches to constructing a holistic model of evidence, taking into account the technical nature of data and procedural standards. The scientific novelty



lies in: conceptualizing digital evidence as an independent category, broader than electronic documents; specifying the criteria for their quality - establishing the origin, authenticity, integrity, admissibility, sufficiency and reproducibility of verification; outlining standards for the interoperability of technical formats, fixation procedures, storage chain and transparency of algorithmic solutions. The methodological basis is a comparative legal, systemic and structural-functional analysis combined with an axiological approach to the balance of the efficiency of proceedings and human rights guarantees. The results show that the integration of technical and procedural requirements increases the predictability and legitimacy of decisions, reduces the risks of procedural errors, facilitates harmonization with EU law, and stimulates the development of judicial practice in cases where the source of evidence is the digital environment. The practical significance lies in developing guidelines for rulemaking (unified rules for verification and examination, requirements for parties' access to data), for institutional development (staff training, storage and audit infrastructure) and for law enforcement (evidence assessment methods, algorithm transparency standards). The conclusion is made about the need for a systematic update of the theory of evidence in administrative law as a prerequisite for increasing trust in administrative justice in the context of digitalization.

Key words: *digital evidence; electronic evidence; administrative tort proceedings; authenticity and integrity; chain of custody; interoperability; human rights.*

Постановка проблеми. Оскільки правознавство покликане забезпечувати законодавця щоденною науковою підтримкою у формуванні засад суспільного управління та у виробленні обґрунтованих рекомендацій щодо його вдосконалення, можна твердити, що місія юридичної науки полягає в допомозі законодавцю під час розроблення й ухвалення правових норм. З огляду на інтенсивний розвиток сучасного законодавства, правова наука має активно сприяти цьому поступу, розв'язуючи як актуальні, так і стратегічні завдання його поліпшення. Як наголошує М. Кельман, стало очевидним, що юридичні дослідження не досягнуть належного наукового рівня без системного, методично вивіреного теоретичного підґрунтя [1, с. 33-38].

Озвучене положення набуває особливої ваги саме сьогодні. Глибинні зрушення в економічній, політичній та соціальній сферах виступають об'єктивними чинниками, що зумовлюють ключове значення методологічних і теоретичних напрацювань. Масштаб, суперечливість і подекуди непередбачуваність трансформацій держави, права та інших сегментів суспільного життя такі, що юридична наука, зокрема й теорія адміністративного права, не завжди спроможна оперативної й достатньо глибоко їх осмислити. Відтак дедалі гостріше постає потреба з'ясувати, яким вимогам має відповідати теорія доказів в адміністративному праві як цілісна система спеціальних знань і якими засобами можна досягти належного рівня цих знань.

Стан наукової розробки проблеми. В українській науці адміністративного та інформаційного права закладено міцні методологічні підвалини, але комплексна доктрина цифрових доказів тільки формується. У сфері адміністративного процесу вагомий внесок зробили Ю. П. Битяк, В.Б. Авер'янов, Р. С. Мельник, Т.О. Коломосьць, В.К. Колпаков, В.М. Бевзенко, А. П. Комзюк – їхні праці окреслюють принципи змагальності, межі повноважень і стандарти оцінювання доказів, що сьогодні переосмислюються з огляду на електронну форму даних. На перетині права та ІКТ проблематику електронних/мережевих документів, їх юридичну силу й верифікацію розробляють О. Ю. Чекотовська, Л. В. Халецька та ін. Поняттєво-категоріальний апарат ІКТ-права розвивають у своїх дослідженнях А.М. Бистров, О.В. Кохановська, Т. О. Куценко, В. А. Ліпкан, В. С. Цимбалюк та ін..

Метою наукової статті є висвітлення теоретико-методологічних засад застосування цифрових доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.



Виклад основного матеріалу. Погоджуючись із тим, що сучасне українське правознавство перебуває у пошуку нової концепції розвитку юриспруденції, слід визнати необхідність обґрунтування та всебічного опрацювання теоретичних проблем теорії доказів у праві. Додатковим чинником є процеси асоціації України з Європейським Союзом, які підсилюють суспільний запит на юридичні знання та об'єктивно потребують інтеграції національної правової системи у правовий простір держав – членів ЄС.

Усі ці обставини підтверджують актуальність дослідження проблем теорії доказів в адміністративному праві, зокрема в контексті впровадження інформаційних технологій у діяльність правоохоронних органів.

Т.О. Коломосць і В.А. Біленко підкреслюють, що теорію доказів в адміністративному праві не можна вважати статичною чи незмінною [2, с. 81-83]. Вона перебуває в постійному русі, що зумовлює складні поєднання її різнотипних елементів, детерміновані об'єктивними закономірностями розвитку суспільства. Тому теоретико-методологічні дослідження теорії доказів в адміністративному праві не можна зводити лише до традиційного розгляду її структурних компонентів і внутрішніх суперечностей системи доказування. Відповідно, першочергового значення набувають: науковий аналіз системних рис теорії доказів як ключового елемента адміністративно-процесуального права; виявлення критеріїв ефективності правового впливу; осмислення теорії доказів як чинника сталого розвитку адміністративно-процесуального права; а також оцінка чинної правової системи крізь призму аксіологічних підходів у контексті теорії доказів в адміністративному праві.

Ф. О. Чмиленко та Л.П. Жук обґрунтовують, що окремої ваги набуває теоретичне й методологічне обґрунтування системно-генетичного підходу, який не лише пояснює будову та структуру правової системи доказів в адміністративному праві, а насамперед дає змогу зрозуміти й застосувати механізми її конструювання в конкретно-історичних умовах суспільства [3, с. 12]. З огляду на це, вважаємо за потрібне сформулювати новий підхід у вітчизняній теорії доказів в адміністративному праві – як систему методів і способів ефективного та раціонального вибудовування правової системи доказування, що включає результати, отримані із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (надалі – цифрові докази), а також сприяє вдосконаленню адміністративно-процесуального права та узгодженню його з гуманістичною спрямованістю.

Значущість цього підходу виходить за межі суто теоретико-методологічного виміру. Його практичні результати здатні розв'язувати конкретні проблеми нормотворчості й правозастосування, підвищувати ефективність діяльності законодавчих, судових і правоохоронних органів та усувати вади юридичної практики.

Водночас суспільний запит на опрацювання актуальних теоретичних і методологічних питань правознавства щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій у правовій практиці залишається далеким від задоволення. Як зазначають А.С. Токарська та М.С. Кельмана, на рубежі тисячоліть перед сучасним правознавством постає принципово новий етап історичного розвитку і цілий пласт проблем підвищеної гносеологічної складності [4, с. 540-542]. Більше того, огляд сучасної юридичної літератури свідчить, що опрацювання теоретико-методологічних засад загальної теорії права – а відтак і адміністративної системи – у контексті застосування інформаційно-комунікаційних технологій у правоохоронній діяльності здебільшого перебуває поза головним фокусом наукових інтересів більшості правників.

Реалізація задуму створити оновлену, сучасну теорію доказів в адміністративному праві є доволі проблематичною, якщо зважати на новітні дослідження у філософії права, соціології права та юридичній догматиці.

При цьому наявним є підхід, відповідно до якого теоретико-методологічні питання цифрових доказів в адміністративному праві пропонується розглядати переважно через призму емпіричних і конкретно-соціологічних методів пізнання [5, с. 19-20].

Недооцінка методологічного виміру дослідження цифрових доказів має системний характер. По-перше, методологія сучасного правознавства відстає від напрацювань суміж-



них наук, де активно застосовуються інформаційні технології; по-друге, недостатньо опрацьовано логіко-методологічний компонент загальної теорії інформаційного права; по-третє, наявні прогалини у філософсько-правовому блоці методології використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах інформаційного суспільства.

Попри очевидну теоретичну та практичну вагу теми, теоретико-методологічні аспекти теорії доказів в адміністративному праві не дістали належного комплексного висвітлення з урахуванням специфіки сучасної держави та права – передусім у тій частині, що стосується методології конструювання й формування правової системи та її складових [5, с. 19].

З огляду на викладене, наслідком окреслених проблем стає уповільнення й спотворення досліджень базових питань теорії доказів у праві. Це безпосередньо впливає на якість аналізу та науковий підхід до формування системи доказів в адміністративному праві з урахуванням широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у суспільстві, яке слід розуміти як цілісний комплекс взаємопов'язаних правових явищ.

Сучасна теоретико-методологічна ситуація у сфері пізнання та розбудови цифрових доказів характеризується одночасним посиленням концептуалізації категорії «докази, утворені із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (цифрові докази)» та збереженням методологічного дефіциту. Визнання цифрових доказів повноцінною категорією теорії доказів дає змогу охопити взаємопов'язані й динамічні правові процеси інформаційного суспільства як органічно узгоджену систему, точніше окреслити їх теоретичні обриси, сформулювати узгоджений понятійний апарат, визначити межі взаємодії з суміжними галузями та вибудувати методи оцінювання автентичності, цілісності, допустимості та достатності таких доказів.

Водночас недооцінка методологічного виміру має системний характер: правова методологія відстає від міждисциплінарних підходів у сферах, де ІКТ стали стандартом; логіко-методологічні засади загальної теорії інформаційного права опрацьовані фрагментарно; філософсько-правове підґрунтя застосування ІКТ у праві містить суттєві прогалини, зокрема щодо критеріїв істинності, меж автоматизованого пізнання, співвідношення технічної достовірності та юридичної доказовості. За таких умов ускладнюється глибокий теоретичний аналіз техніко-правових феноменів, послаблюється розуміння закономірностей їх функціонування й розвитку, а разом із тим бракує науково обґрунтованих пропозицій для вдосконалення правотворчості та правозастосування.

Первинної уваги потребує розгортання цілісної методології конструювання системи цифрових доказів в адміністративному процесі, включно з визначенням принципів, етапів та ролі практики у валідації підходів; вироблення узгоджених критеріїв оцінювання доказів, здатних забезпечити перевірюваність їхнього походження та надійність результатів; закріплення процесуальних гарантій рівності сторін у доступі до даних і засобів аналізу, відтворюваності експертиз та прозорості алгоритмічних рішень; формування стандартів та інтероперабельності технічних форматів і процедур; поєднання ефективності адміністративного провадження з дотриманням прав людини; а також зміцнення інституційних спроможностей шляхом підготовки кадрів і розвитку необхідної інфраструктури.

Подолання методологічного «дефіциту» створює умови для формування внутрішньо узгодженої системи цифрових доказів у адміністративному праві, підвищує передбачуваність і легітимність рішень, зменшує ризики процесуальних помилок, полегшує інтеграцію національної практики з європейськими підходами та забезпечує появу якісно нових, науково обґрунтованих пропозицій для законодавця й органів публічної влади [6, с. 51]. Інакше кажучи, без адекватної методологічної рамки цифрові докази залишаються технічно можливими, але юридично вразливими; натомість системний теоретико-методологічний підхід є необхідною умовою модернізації адміністративно-процесуального права в добу цифровізації.

Визнання людини найвищою соціальною цінністю докорінно трансформує правову систему, надаючи їй нових якостей, відсутніх у попередніх моделях, що спиралися на соціальні симпатії чи антипатії законодавця. Ідеться про зміну самої суті права та перегляд теоретичних підходів до його розуміння з посиленням ролі принципу справедливості як провід-



ної ознаки правопорядку; про утвердження норм європейського права як легітимних джерел внутрішньонаціонального регулювання; про інституціалізацію конституційного контролю за відповідністю законів і підзаконних актів Основному Закону. Водночас права і свободи людини та громадянина визнаються фундаментом сталого розвитку правової системи, а процес асоціації України з ЄС і становлення правової держави з її соціальною та економічною функціями постають необхідною передумовою зміцнення територіальної цілісності та суверенітету країни [7; 8].

Висновок. Теоретико-методологічні засади застосування цифрових доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення потребують системного оновлення. Потрібна інтеграція інформаційного, системного, організаційного й системно-генетичного підходів для побудови узгодженої моделі доказування, що враховує технічну природу даних і процесуальні стандарти. Ключові орієнтири: перевірюваність походження, автентичність, цілісність, допустимість і достатність цифрових слідів; рівність сторін у доступі до даних і засобів аналізу; відтворюваність експертиз і прозорість алгоритмічних рішень. Нормативна база має забезпечувати інтероперабельність форматів, уніфіковані процедури фіксації та верифікації, а також баланс ефективності провадження з гарантіями прав людини. Запропонована модель зменшує методологічний дефіцит, підвищує передбачуваність і легітимність рішень, полегшує гармонізацію з правом ЄС і стимулює розвиток судової практики. Пріоритетами є підготовка кадрів, розвиток інфраструктури, стандарти ланцюга зберігання доказів і механізми контролю якості. Отже, системний підхід перетворює цифрові докази з технічно можливого ресурсу на надійний процесуальний інструмент, здатний зміцнити доказову діяльність органів публічної влади та підвищити довіру до адміністративного правосуддя, та його сталого розвитку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія*. 2015. № 4. С. 33–45.
2. Коломоець Т. О. Біленко В. А. Оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві України: деякі аспекти їх функціонального призначення. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 81–85.
3. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
4. Токарська А. С., Кельмана М. С. Рецензія на монографію «Юридична наука: проблеми методології». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 540–543.
5. Gregory P. Joseph. The facts may be new, but the rules are familiar. *Internet And Email Evidence (Part 1). The Practical Lawyer*. 2012. February. P. 19–30.
6. Сірант О. Р. Нові види доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: проблеми теорії та практики. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). Київ: Інститут права імені Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом, Київ, 2017. Донецький юридичний інститут МВС України, Кривий Ріг, 2018. 254 с.
7. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої агресії Російської Федерації проти України: постанова Верховної Ради України від 18.02.2016 № 1014-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 10. Ст. 114
8. Легеза Ю. О. Щодо вдосконалення регламентації правового статусу засобів масової інформації. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип. 39. С. 229–236.

